

Gáspár Csaba László

A bűnről

Filozófiai gondolatok

■ A következőkben nem a bűn bonyolult, mégis viszonylag jól taglalható megjelenéseiről, az egyéni, a társadalmi, a vallási vagy a jogi kategóriákba fogható előfordulásairól akarok beszélni, hanem mélyebbre merészkedem. A mélység persze homályt jelent, ezért a gondolatmenet bizonytalan lesz, inkább kereső, tapogatózó, semmint kijelentő. Többször előkerül ugyanaz a gondolat, de eltérő hangsúllyal, ezért más-más következménnyel, hiszen egy és ugyanazon kiindulási pontról különböző irányokba lehet haladni. Az efféle ismétlés nem redundancia, hanem egy másik gondolati lehetőség feltérképezésének első lépése. A cél nem annyira erős érveket felvonultató meggyőzés, mint inkább megszólítás és felhívás elgondolkodó továbbgondolkodásra.

Amire szüksége is lesz az olvasónak, ha célba akar érni...

1.

„Amikből keletkezésük van a dolgoknak, azokban lelik pusztulásukat is / szükségszerűen, / mert büntetést és váltságdíjat fizetnek egymásnak jogtalanságukért / az idő rendje szerint.”

Így hangzik a legrégebbi fennmaradt görög filozófiai mondat, amelyet a hagyomány az Kr. e. VI. században élt Anaximandrosznak tulajdonít. Először a méltóságteljes tónus ragadja meg az embert. Az önmagában álló és rendíthetetlenül megálló egyetlen kijelentő mondatban sorjázó súlyos szavak – keletkezés, pusztulás, szükségszerűen, büntetés, váltságdíj, jogtalanság – a görög tragédiák komolyságát idézik, és tiszteletteljes tartást parancsolnak az emberre. Az illő figyelem mindenekelőtt a mondat egészére figyel, és hagyja, hogy lassan szétáradjon a lélekben. Milyen különös mondat ez! Ha volt is egykor előtte bevezetés és utána kifejtés, érezzük, értelme így sem veszített semmit, sőt éppen ebben a tömörségben rejlik tekintélye. Nem érvel. Kijelent, felhangzik, mint valami orákulum. Nem tudjuk, milyen kérdésre választolt, de sejtjük, hogy ereje és jelentésének méltóságteljes

keménysege mögött nem vívódó keresés és értelmi kutakodás áll, hanem egy tiszta belátás megrendíthetetlen bizonyossága. Kerényi Károly egyik tanulmányában a halállal kapcsolatban így fogalmaz:

„Könnyű volna azt mondani, hogy az ókori embert kezdettől fogva foglalkoztatta a halál problémája, és hogy számára elsőként vallása adott választ a maga halálra vonatkozó eszméivel. Valójában még a legrégebbi görög filozófusok eszméi sem úgy hagyományozódtak ránk, hogy megmondhatnánk: mit és hogyan kérdeztek. Az antik filozófia történetében a kérdés művészete jóval későbbi fejlemény annál a művészetnél, ami a lényegit szemléli a világban, és kimondja azt.”¹

Aki olvasott már a legrégebbi görög filozófusoktól fennmaradt szövegeket, az tudja, hogy jelentésük analitikus boncolgatásának kísérletében van némi tiszteletlenség és érzéketlenség e szövegek sajátos kinyilatkoztatás jellege iránt. Az efféle eljárás sokszor elvétí értelmüket, mert az aprólékos elemzéssel megtöri az ősi szótat szoboralakját anélkül, hogy képes lenne lehatolni üzenetének mélységébe; nem elmerül benne, hanem csak fölkavarja. A kortársak által „homályos” jelzővel illetett Hérakleitoszról még Szókratész is úgy nyilatkozott, hogy „Amit megértettem, kitűnő. Bizonyára az is, amit nem értettem meg. De déloszi bűvárnak kellene lenni, hogy az ember belé ne fulladjon.”²

Anaximandrosz apeironnak nevezi azt a valamit, amiből minden keletkezik, és amibe visszatér. Az apeiron jelentése: határtalan (nem végtelen!). Ami kiválik az apeironból, az megvalósul; ezzel lehetőségeket ragad magához, melyeket ugyanakkor elvesz másoktól; s végül ezt a „vétket” teszi jóvá, illetve ezt a „tartozást” fizeti meg, midőn visszatér az apeironba. A létezés senkinek és semminek nem jár alanyi jogon, ezért minden létező a tartozásként értett „bűn” állapotában van. Mindazonáltal a világfolyamat egésze igazságos, amit a képzelettel dúszított mitológia Kronosz istennel párosít, aki megszüli, majd felfalja gyermekeit. A létezés értelmes, igazságosság

érvényesül benne, ezért elfogadható az elmúlás és a halál, mert a lét rendje szerint történik, és általa újabb és újabb létezők ízelhetnek meg a létezést, igaz, ezért a „jogtalanságért” – mert bár ténylegesen, de nem valamiféle jogos járandóság alapján léteznek – „váltásdíjat fizetnek”: megszűnnek létezni a számukra kiszabott idő leteltével.

Anaximandrosz mondata súlyosan cseng a mi fülünknek, holott egy természetes emberi tapasztalatot fogalmaz meg, nevezetesen azt, hogy a dolgok létrejönnek és elpusztulnak, az ember megszületik, majd meghal. És – ez döntő eleme a mondat értelmének – mindez igazságos! Nem a létrejöttük, hiszen ahhoz nincsen joguk, hanem a pusztulásuk.

Természetesen a görög kultúra évszázadai folyamán bonyolultabb és változatosabb volt, semhogy egyetlen lapidáris mondattal jellemezhető lenne. Céлом azonban ezúttal nem művelődéstörténeti áttekintés, hanem töprengés egy karakterisztikus léttapasztalaton és bűnértelmezésen. Ennek legtömörebb és ezért homályos, ugyanakkor a legkifejezőbb és ezért a legmegrendítőbb megfogalmazása az idézett mondat, amely persze nem áll önmagában a görög kultúrában, hanem mítosz-, de főleg tragédiaköltők vallják és erősítik meg jóval sötétebb tónusban, és elsősorban az emberre vonatkoztatva.

„Nem születni a legnagyobb boldogság, de a második / Megszületve hamar megint / Visszasüllyedni ahonnan jöttünk.”³

Midasz király kérdésére, hogy mi a legjobb az ember számára, Szilénosz, Dionüszosz egyik kísérője így válaszolt: „A véletlen és a gond / kérészetű nemzetségének / szerencsétlen gyermeke, / miért készíted arra, hogy elmondjam, / amit nem hallhatsz, / s számodra a legüdvösebb. / A legjobb számodra teljesen elérhetetlen: / nem megszületni, / nem lenni, semminek lenni. / A második legjobb viszont / – hamar meghalni.”⁴

Itt tehát nem arról van szó, hogy az ember elkövet bűnököt – a továbbiakban „létező”-n többnyire az ember értendő –, melyeket azután büntetéssel kell megtorolni és bűnhődéssel kell megváltani, hogy ezáltal helyreálljon az erkölcsi rend, hanem maga a létezés, a pusztá létezés „bűn”, függetlenül attól, hogy mit tesz az ember (a létező) vagy mit nem.

A létezésnek ez a tragikus komolysága távol van mai felfogásunktól. Korántsem tekintjük olyan komor és súlyos történésnek a létezést. Olykor nehéznek és fáradtságosnak érezzük, de a metafizikai bűnösséget mint végzetet, amelynek sötét hangja kihallatszik az antik életérzés mélyéről, már nehezen értjük, és hajlamosak vagyunk valamiféle pesszimizmusnak tekinteni. Holott nem az.

Ha a létezés valamiképpen kiszakadás az egyetemesből és individualizálódás, azaz bezárkózás az egyediségbe, s ezzel elzárkózás az univerzálitól, akkor az egyedi lét, a tényleges individuális létezés a bűn állapotában van, mégpedig olyan mértékben, amilyen mértékben individualitásának kiépítésére és megerősítésére törekszik. Ezt az ontológiai bűn-állapotot nem tudja elkerülni egyetlen létező sem, hiszen ez az ára reális létezésének. Ez kivált szembetűnő az ember esetében, akinek tudnia is kell, hogy létezése adósság, tartozás.

2.

A modern felfogás szerint a létezés önmagában nem bűnös, de azzá válhat a bűn legmélyebb értelmében, ha az ember, mint individuum, nem szab magának

Szabó Hajnalka:
Pallepox
gipsz, epoxy gyanta
2020

törvényt, azaz nem válik autonómmá és autentikussá. Itt a bűn abban áll, hogy az ember nem hajtja végre azt az egzisztenciális feladatot, amire léte alapadottsága felszólítja, és nem válik önmagává. A görög éppen ezt a fajta autenticitást és individualitást tekintette aktív bűnnek; mi fordítva, az individuális döntés, a személyes választás hiányát tartjuk annak, jóllehet nem az etika és végképp nem a jog keretében, hanem az egzisztencia síkján.

A modern értelemben vett bűnt a létezés aktív és tudatos megvalósításával tudom elkerülni. Csakhogy előbb át kell vennem, el kell fogadnom ezt a létezést, hogy aztán önmagam valóságává alakíthassam. (Az „előbb” nem az idő rendjében, hanem az egzisztencia kiépítésének folyamatában, logikailag értendő.) De hogyan tudom átvenni azt, amit kérdésem nélkül szabtak ki rám, amibe jóváhagyásom nélkül vetettek bele? Hogyan, milyen értelemben lehet itt átvételről beszélni? És ha átvétel, akkor hogyan lehet szó egyszersmind öntörvényadásról?

A modern aktivizmus szerint a létezés cselekvés. A passzív elviselés se merő tétlenség, de a sors megadó követése más jellegű teher, mint a modern embernek az a feladata, hogy át kell vennie létezésének faktumát és fel kell rá építenie önmagát. A premodern korban jórészt a közösség teljesítette a feladatot a vallás, a közösségi hagyomány révén, míg a modernitás körülményei közepette az egyén fokozott mértékben magára marad ennek

csatlakozik. Ezért ez nagyobb aktivitást igényel a részéről, mint a premodern közösségbe beleszülető, annak megtartóerejében és identitásképző világában spontán módon részesülő ember természetes együttműködése volt.

A cselekvés legintenzívebb formája egyrészt a létezés tényének átvétele, másrészt az öntörvényadás. Az intenzio kifejezés eredeti értelmé szerint veendő: olyan feszültség, ami befelé hat, az embernek nem a külvilágát változtatja meg, hanem a bensőjét, magát az embert. Amiről tehát szó van, az a legkomolyabb és legsúlyosabb munka, az ember önmagán végzett munkája.

Miért aktivitás, mégpedig a legintenzívebb, az egzisztencia alapjainak az átvétele? Azért a legnagyobb erőfeszítés, mert az átvevőnek semmiféle ráhatása nincs az átveendő egzisztencia mibenlétére, nem válogathat, hogy mit fogad el és mit utasít vissza, és ugyanakkor csak a teljes egzisztenciális kiindulási alapok hiánytalan elsajátítása révén lesz képes úgy birtokolni önmagát, hogy azután maga szabhasson törvényt magának – önnönmagának, és nem valami kívánt-vágyott másvalakinek, akit a reális és reálisan átveendő helyett képzel el. Csak akkor adhatok törvényt önmagamnak, ha tökéletesen ismerem és birtoklom önmagam, különben nem önmagamnak, hanem egy nem létező, csupán elgondolt, elképzelt, vágyott, irreális másvalakinek szabok törvényt, aki esetleg majd a törvény érvényesülése nyomán fog előállni – és nem biztos, hogy illeszkedni fog elfedett reális önmagamhoz, azaz hamis, inautentikus lesz. Az ismeret és a birtoklás egzisztenciám teljes és hiánytalan átvételében fejlődik ki. Nagyobb aktivitás nem lehetséges, és távlatosabb sem, mert ennek sikere alapozza meg az öntörvényadást. A hiteles öntörvényadás nem a voluntarisztikus posztmodern improvizálás módján értendő. Az ugyanis nem felelős törvényadás, hanem egy szertelen akarataknak a végeláthatatlan megnyilvánulása, amely pillanatonként újabb és újabb törvényproklamációban kiáltja világgá vágyait, és vágyainak világát akarja viszontlátni.

A posztmodern ember az újkorban fölerősödött szubjektivitásból indul ki, de nem a klasszikus német filozófia létre hangolt tudat-szobjektumából, hanem egy fegyelmetlen, elkényelmesedett és ezért legyengült, szeszélyes vágyainak engedő és ezért ingtag, követelőző és ezért figyelmetlen, csak magára figyelő szubjektivitásból, és ezek a vágyak szabják meg észlelésének léptékét. Csak azt észleli, amit a vágyai kívánnak. A modern élet kicsinyes – bár érthető – vágyai a kényelmes és gondtalan élet dimenziójában lebegnek, és ebbe(n) a tartományba(n) fogják be a valóságot. Mivel az ember vágyai – minden

Hus-Wéber
Dóra:
Madár
tardosi
mésző
2018

a számára konstitutív lépésnek a megtételében. Általános magától értődés módján érvényesülő kulturális szimbólumok hiányában egyéni egzisztenciális munkára kényszerül, hogy individualitását elsajátítsa. Ezt a munkát, melynek eredménye önmaga, saját magának kell elvégeznie választások, döntések, elvi és gyakorlati megalapozások útján, melyen a kor felfogása szerint – és autonómiára felszólító parancsa értelmében – végső soron egyedül halad, akkor is, ha valamely értékközösség karavánjához

korban és szükségképpen – emberi léptékű vágyak, ezért a vágyvezérelt világlátás már nem is képes észlelni igazi nagyságot, olyant, ami nem benne ágaskodik, hanem előtte tornyosul: objektív és kötelező, minden elismeréstől függetlenül az, ami. Léte nem az ember elismerésétől függ, hanem az ember léte függ az elismerésétől – kettős értelemben: attól, hogy az ember elismeri-e és hogy az objektív erő-hatalom elismeri-e az embert.

Az öntörvényadás az ész morális törvényének követe a la Kant.

A belátó engedelmesség akarata – ez a legnagyobb aktivitás. És ekkor, ha a felismerést elismerés, vagyis elfogadás követi, akkor az hasonlatos a görög sorselfogadáshoz. A különbség mindazonáltal lényegbevágó. Abban áll, hogy ennek az elfogadásnak az eredménye szabad egzisztáló személy lesz, nem pedig a sorsot elvisselő lény, aki idegen törvényt követ, ezért nincs saját élete. Az egzisztencia átvétele és a törvényadás az aktivitás két legfontosabb teljesítménye, mely kijelöli a személyes lét belakható és elsajátítandó tartományát. Ez az optimistán hangolt szemlélet nem ellenséges merényletet lát a létezésben, hanem lehetőséget. A realista változat tisztában van azzal, hogy az ember nem teremtő, hanem alkotó: a kapott és hiánytalanul átvett alapra emelhet egy egyedi, egyszeri, individuális, öntörvényű, mert személyes valóságot.

Az egzisztencia átvétele többnyire nem egyetlen akusban megy végbe, és nem szükségképpen látványosan történik. A tisztességes kötelességteljesítés, a csendes és szerény becsületesség teljesen adekvát jele és kifejeződése az egzisztencia felelős átvételének.

Az ember tehát azáltal válik cselekvő részesévé adományozott léte egészének, hogy állást foglal vele szemben. Előbb-utóbb döntenie kell létezésével kapcsolatban: igent vagy nemet mond-e meglétére. Ítélete pedig az egész létezésére érvényes, beleértve a megszületését és életének azon szakaszát is, amelyben még nem volt döntés- és cselekvőképes, hiszen életének ezek a történései és fázisai is az ő egyszeri életét alkotják, amelyre vonatkozóan a döntés révén megfogalmazza értékelő állásfoglalását. A döntés érvényessége és tartalma szempontjából közömbös, hogy időben mikor hozzák meg és hány kisebb-nagyobb, csendes, kívülről észrevehetetlen döntésben rajzolódik ki. A lényeg, hogy az egészszel szemben történik. Ezért mondhatjuk, hogy az ember cselekvőn viszonyul létezéséhez minden mozzanatához, egzisztenciája egészéhez. Nem hivatkozhat arra, hogy megkérdése nélkül hozták világra s akaratán kívül került a tartozás (bűn) állapotába, hiszen elkerülhetetlenül hozzáadja a maga akaratát. Senki nem létezhet olyan módon, hogy egész életében úgy tesz, mint akinek teljesen közömbös, hogy létezik-e vagy sem.

**Kutas
Dorottya:**
**Gondolkodó
bika**
hegesztett vas
2018

De kinek, minek kell címezni a döntést? Az sem egyszerű, hogy mire mondok igent vagy nemet, hiszen nem ismerem életem egészét. Ez az ismerethiány azonban érthető, bár ettől még nehéz helyzet. Ámde még ennél is homályosabb, hogy kinek/minek kell ki-mondanom az értékelő döntésemet? Kinek vagyok az adósa? Kinek tartozom? Szimptomatikus a manapság gyakran hallott válasz, mely szerint mindenki „ön-magának tartozik” a szóban forgó döntéssel. Ennek hangoztatása mindaddig hiteltelen, amíg valaki nem próbálja meg is valósítani. Aki viszont nekifog az önmagával lefolytatandó tárgyalásnak, hamar be fogja látni, hogy logikailag és etikailag képtelenségre vállalkozik, és valójában csak elodázza adóssága valódi alapjainak kutatását, vagy egyáltalán nem is tartja létezését számadásra vonható – vagy ami még rosszabb: számadásra érdemes – történésnek.

3.

Az ember számára az egyik legnehezebb, egyszersmind a leglényegesebb – mert magának a felelős személynek a konstitúcióját, valóságos előállítását eredményező – egzisztenciális-intellektuális, lelki és szellemi feladat annak belátása, hogy csak akkor veheti kezébe sorsát, ha előbb elfogadja mint adományt és tudatosan számba veszi tartozását. Csak akkor lehet szuverén és szabad, ha „előbb” engedelmesen átveszi szabadságának alapját; s csak akkor válhat autonóm személlyé, ha megismeri és termékenyen magába építi léte előzetes kulturális-történeti adottságait. Szabadságunk alapjával és egzisztenciánk konkrét történeti-kulturális szituációjával nem rendelkezünk, de mégis ezek által válunk eleven embervalóssággá: szabad, felelős, választani és dönteni képes alannyá.

Önmagam elsajátításának feltétele a lételemet jelentő tartozásállapot feltérképezése, mindannak számbavétele, amivel tartozom, majd annak kikutatása, hogy kinek-minek tartozom. Ezen a ponton eldőlni, hogy átcsúszom-e a bűnös, vagy átlépek a termékeny tartozás állapotába, amikor is feltárulnak a tartozás mélyebb jelentésrétegei. Operai fináléhoz hasonlatos szcenárió áll elő, minden együtt van a színpadon: a tartozás ténye és tartalma, ennek tudata, az elsajátított tartozás, vagyis a személyesség. És innen már csak egyetlen, csekély lépés – de mindent megváltoztató lépés! – a felismerés, hogy aminek lételemet köszönhetem, azzal a tartozás sokrétű kapcsolatában állok: nem csupán tartozom neki, hanem hozzá tartozom, és létfeladatam, az önelsajátítás eddigi útján is feléje tartottam, hogy megtartson. Ez a lépés nem szükségszerű, hanem pontosan olyan mértékben szabad, amilyen szabadságot értem el

önelsajátításom folyamatában a nyers tartozásállapot feldolgozásával. Világítsuk ezt meg röviden!

Amíg csak megtörténik velem a létezés, addig nem érem el a számomra lehetséges és kötelező létezés minőségét. Az embernek az a feladata, hogy az őt kívülről érő lét-adást elsajátítsa, bensővé, személyessé tegye. Ez a létezés intenzív megélésével lehetséges. Ez nem a külső események és történések szaporításának és élménytartalmuk feldúsításának útján történhet, hanem intenzív munkával, az intenzitás imént kifejtett értelmében, a benső kiépítésével. A lét elsajátítása benső, személyes folyamat, aminek eredménye maga a személy. A bensővé érlelt lét azután egészen más mérlegelés alá esik, mint az embert kívülről érő történések özönlése, legyenek azok tetszésére vagy ellenére. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen, ahogyan egyre inkább individuummá válik, a tartozás állapotának egyre mélyebb rétegeibe kerül, és közben tudatára ébred, hogy mi mindennel tartozik. Így egyre égetőbbé válik a kérdés, hogy kinek-minek. Ekkor lép a bűnöslet kritikus fázisba, amikor is eldőlni, hogy marad-e a tartozás állapotában – amit igyekszik palástolni és elfelejteni, egészen a tagadásig –, vagy megtalálja kapott létének forrását, és hálát mond. Léte ekkor megszűnik tartozás lenni, és teljesen az övé lesz. E különös helyzet megértésének kulcsa a hála lényegében rejlik.

A valódi hála csak akkor lép fel, ha olyasmiben részesítenek, ami létünk alapjait adja, személyes lényünknek adatik, amit nem annyira birtokolni fogunk, mint inkább megélni. Ebben az esetben a tartozás akkor válik negatívvá, ha alanya nem jutott el önmagához, és mivel nem jutott el önmagához, ezért hálát sem él meg létezése kapcsán. A valódi hála személyes, és csak valódi személy képes rá. Valódi személy pedig a kapott létezés elsajátításával áll elő, aki a tartozás állapotára a termékeny hála gesztusával reagál. Ez a hála nem érzés, csupán érzés kíséri, miként az ember minden szellemi-lelki aktusát kísérik érzelmek. A hála tevékeny köszönet azért, amit azért kaptam, hogy azt megéljem. És viszont: csak akkor az enyém, ha hálát mondok az adományozónak. A hála annak elismerése, hogy nemcsak az adományozás, hanem az elfogadás is megtörtént. Előállt valami teljesség.

Ide kívánczik egy biblikus, de a jelen gondolatmenet számára is értékelhető megjegyzés. Ami teljes, abban nincs „helye” bűnnek. Ezzel szemben, ami részleges, abban, hogy úgy mondjam, vannak „üres helyek” illetve hiányok, ahol megjelenhet a bűn mint a hiány rossz kitöltése. A teljesben nincsenek léthiányok, ezért zárt a bűnrel szemben. Ez az ember teremtésének bibliai elgondolására is igaz. Isten egész embert, ember-egészt teremtett,

de nem teljes embert. Az egész ember azt jelenti, hogy életképes, az ember-egész pedig azt, hogy rendelkezik mindazokkal a képességekkel (például gondolkodás), amelyek szükségesek léte teljességének kimunkálásához. A teljes ember, az emberi teljesség, e képességek élettörténeti kibontakoztatásának eredményeképpen (a teológiai korrektség kedvéért: kegyelmi közreműködéssel) áll elő, és ebben az értelemben az ember saját tevékenységének is az eredménye. Pontosán ezért lehet ítélet alá vonni, mert e teljességben benne van saját műve, amit ítélet illethet. Ha Isten eleve teljes embert teremtett volna, akkor az nem az általunk ismert ember-valóság lett volna, hanem valamiféle automata. Annak viszont nincs önálló tevékenysége, így hát vele kapcsolatban bármiféle ítélet, tárgy hiányában, értelmetlen.

4.

Ha a létezés önmagában tartozás-állapot – az ember azzal tartozik a sorsnak, hogy engedelmeskedik –, akkor a létezés a sors elviselése, és minden törvény ennek a létezésnek az immanens szabálya, amin az ember nem tud változtatni. Ha esetleg ilyesmivel próbálkozik, akkor még a törvényszegés bűnével is tetézi a tartozást – természetesen a sors akarata szerint –, és jogos büntetésre számíthat, elvégre a sors igazságos, pontosabban nincs más igazságszolgáltatás, mint a sors akarata, ami

mindenképpen érvényesül. Bármiféle egyéni eltérés csakis a sors ellenére történhet, hacsak nem magának a sorsnak a határozata szerint tétetik meg, amiről a lázadó persze nem tud, de legkésőbb a bűnhődés pillanatában ráébred – lásd Oidipusz történetét.

A létezés dráma, történés, ami a létezőkkel megesik, amit viselnek és elviselnek. Az emberrel is – valami titokzatos határozat értelmében – megtörténik a létezés, de ő nemcsak viseli és elviseli, hanem őt megviseli, mert tudatosítván létezése tényét, léte minden pillanatában tud a nemlétezés lehetőségéről létezését megelőzően és szükségességéről létezése jogos lezárásaképpen. Ez a tudás teszi igazán tragikussá életét ezer és ezer gyötrelmével, fájdalommal, melyek mellett a csekélyke örömök csupán csalókan eltérítik, hogy a halált ne megszabadulásnak vagy a lét jogos visszaszolgáltatásának tekintse, hanem megfosztásnak, vagyis újabb szenvedésnek. A létezés bűn és büntetés; kéretlen tartozás, amit visszaadni tartozik az ember, aki birtoklása idején szüntelenül bűnhődik, mert bűnben van. Nem cselekvésekkel, hanem a létével. Hogy ezt ő nem kérte, és nem tehet róla? Valóban. De az archaikus szemlélet és a későbbi antik kultúra sem tud „emberi jogok”-ról. Joga az erősnek van, az ember pedig erőtlen. Hogy ki bűnös és ki nem, azt nem ő mondja meg, hanem a létezés-történet elrendelő hatalom. És a létezés értelmében mindenki bűnös, ezért mindenkinek viselnie kell a sorsát. Kemény beszéd.

**Leitert
Vivien:**
Két élet
festett
műgyanta
2019

Az antik modellben a sors akarata kifürkészhetetlen, az ember akkor követ el konkrét bűnt, ha attól eltér, és mivel nem tudja, mikor és miben véti el sorsát, ezért lényegében állandóan a bűn fenyegetésében él. A biblikus modellben éppen ellenkezőleg: a Teremtő akarata nyílt és egyértelmű – legalábbis világos kijelentés formájában elhangzik –, a bűn viszont kifürkészhetetlen, de nem azért, mert erről az ember nem kapott világos tájékoztatást Istentől, hanem azért, mert őbenne, az ember akaratában fészkel. Itt az embernek nem a sorsot kell kérdeznie vagy Istent faggatnia a bűnről, hanem saját magába kell tekintenie, és ott kell elfojtani hajlamát a bűnre, aminek elszaporodása és felgyülemzése magát a létezést teszi bűnössé, immár nem a tartozás, hanem az Istentől való elszakadás értelmében. Ilyenformán a bűn itt is valamilyént sorsszerű, mert az ember nem képes úrrá lenni önmaga bűnre hajló akaratán, sem kikerülni nem képes az egyéni bűnök által kiépült bűnös léthelyzetet.

A biblikus vallásokban szereplő ősbűnről szóló tanítás – a kereszténységben az eredendő avagy áteredő bűntana – közel kerül az archaikus bűnfogalomhoz, miközben lényegesen el is tér tőle. Annyiban rokon vele, hogy minden konkrét egzisztencia alkotóelemként eleve együtt jár magával az egyéni létezéssel. Különbözik viszont abban, hogy nem szükségszerű sorstörvény, hanem esetleges történeti, üdvösségtörténeti faktum: az első emberpár bűne által elindított és egyre masszívabb realitássá váló, emberi erőkkel feltartóztathatatlan és megszüntethetetlen történelmi bűnfolyamat következménye. Ez a bűn-valóság egyedi bűnös tettekből áll össze, és azokról leszakadva saját kvázi-szubsztanciára szert téve objektív világ-elemként áll szemben az individuális emberi cselekvővel.

A modern kor embere úgy gondolja, vállalnia kell a létezését, döntenie kell vele kapcsolatban. A létezés ebben a létértelmezésben is tekinthető tartozásnak, de olyanak, amit az ember magára vállal, nem csupán elszennved. Itt sokkal inkább az számít bűnnek, ha az ember nem dönt vagy egyenesen nem vállalja a létét, bár a döntés elodázása vagy elutasítása lényegében a vállalat burkolt megtagadása, tehát bűn.

Hogy a létezés kívülről éri az embert, azt mi sem gondolhatjuk másként, de azért van egy lényeges módosulás: a bibliai vallások, kivált a kereszténység világában a létezésben nem bűnt és büntetést, hanem lehetőséget látunk, amit az ember elmulaszthat vagy elronthat, és akkor büntetésként éli meg. Itt találkozik az antik és a modern.

Melyik elgondolás igaz? Minden valamire való korszak a maga világalapításának látomásában, igazságának fényében él. Ha valamely elgondolás képes megtámasztani az életet és műveket fakasztani, amelyek révén a kor embere el tudja sajátítani azt az életet, amelynek alapérzését kultúrája megfogalmazza és vallási-filozófiai elgondolása alátámasztja, akkor az ember „rendben van” – mert van rend –, akkor igazságának erejében él saját(os) világában. A görög modell sötét, de lakója nem feltétlenül boldogtalan. A boldogtalanság legmélyebb oka amúgy sem az esetleges örömök szűkössége, hanem a létezés alaptörvényére vonatkozó belátásnak a hiánya, lényegében tehát a korszakot megrajzoló „világ” hiánya. Márpedig az archaikus görögösgnek van „világ”-a, még ha komornak tetszik is. Nem is akármilyen „világ” ez, mert igazságosság uralkodik benne. Az anaximandroszi mondatban kifejeződő belátás nem belelátás, hanem annak tudomásulvétele, hogy nem láthatunk bele. Ezt belátva elfogadjuk, hogy a létezésnek ilyennek kell lennie. Nem az ember elgondolása szerint – hiszen az ember nem tud létet fakasztani, akkor hogyan tudná megmondani, mi az igazságos létezés? –, hanem azoknak az erőknek a döntése szerint, akiknek akaratából úgy történik minden, ahogyan történik. Ez az akarat és döntés megfellebbezhetetlen. Ellenük minden lázadás hübrisz, ami elkerülhetetlenül megtoroltatik; meglehet, éppen a belátás hiányával vagy a belelátás határtalan akaratával, elvégre minden mögött a sors áll. A bűn kikerülhetetlen. A görög világban nincs megváltás tőle.

Ha lehetséges egyáltalán megváltás, annak máshonnan kell(ett volt) jönnie.

JEGYZETEK

- 1 KERÉNYI, Karl: *Antike Religion*. Hrsg. von KERÉNYI, Magda, Stuttgart, Klett-Cotta, 1995, 129. (*Die religiöse Idee des Nichtseins*)
- 2 Idézi KERÉNYI Károly = HÉRAKLEITOS: *Múzsái vagy a természetről*. Ford. KERÉNYI Károly, Bp., Helikon, 1983, 11.
- 3 SZOPHOKLÉSZ: *Oidipusz Kolónoszbán. Negyedik kardal*. Ford. BABITS Mihály
- 4 Idézi DETHLEFSEN, Thorwald: *Oidipusz, a talány megfejtője*. Ford. SARANKÓ Márta, Bp., Magyar Könyvklub, 1997, 66.